

Ірма Вітовська-Ванца:

«В нас з'явилося серйозне, гарне кіно та свій голос у європейському просторі»

Заслужена артистка України Ірма Вітовська-Ванца знімається в кіно, грає на сценах, задіяна у волонтерстві, меценатстві, в громадському житті України. Популярність їй принесла роль у комедійному серіалі «Леся + Рома». Відтоді вона зіграла десятки різнохарактерних персонажів у театрі й кіно. Дворазова лауреатка національних премій «Золота дзиґа», «Київська пектораль» і «Телетріумф», «Київ» ім. І. Миколайчука, лауреатка «Woman in art» від ООН та Українського інституту МЗС.

Акторка театру і кіно Ірма Вітовська.

Розмову вела Ольга Дубовик

– Пані Ірмо, вистава «Сталкери», де ви граєте бабусю Прісю, від часу прем'єри 2015 року з великим успіхом іде в Києві та здобула престижну театральну премію «Київська Пектораль». Які сенси творці хотіли донести глядачеві?

– «Сталкери» – вистава режисера Стаса Жиркова за п'єсою Павла Ар'є. Це специфічна комедія, де міф та реальність мають однакову силу. У виставі Чорнобильська зона відчуження набуває метафори цілої України, штучно відрізаної від світу.

Виставі вже 9 років, повторюємо її щороку 26 квітня. А цьогоріч 26 квітня відбулася вистава і показ фільму «Брама» за цією ж п'єсою. Сценарій написав так само Павло Ар'є спільно з режисером Володимиром Тихим. Кіно і театр – різні види мистецтва, тож вистава Стаса Жиркова стала ґрунтом для переосмислення. У фільмі й виставі я граю роль бабусі Прісі. Й там, і там задіяна моя партнерка Віталіна Біблів, яка грає Славу.

Я б назвала сюжет трагікомічним, але доволі сакральним для нас, українців. Живуть собі десь у покинутому чорнобильському селі чудернацька баба Пріся, її хвороблива донька Слава й онук Вовчик. Переселенці, які не евакуювалися. Мова не тільки про аварію на ЧАЕС, а про долю кількох українських поколінь, починаючи від 1920-х років минулого століття. Моя героїня – бабуся Пріся – народилася в двадцятих, пройшла тридцяті, сорокові, п'ятдесяті. А Слава – шістдесяті, сімдесяті, вісімдесяті. І ось – нове покоління, яке прийшло у світ у вісімдесяті, вже починає свій шлях з Незалежності України...

У спектаклі є дуже влучна фраза: «Чи вирвемось ми колись із зони?» Зона – не тільки Чорнобильська. То є зона нашо-

го постколоніального суспільства. Чи прорвемося, повернемося колись у вільний світ? Втім, є надія, що герої таки сядуть у свій «тунель» та «виїдуть» у краще життя.

– Ваші відчуття: наскільки нині суцільне покоління українців відірвалося від колоніального світосприйняття?

– Дуже складне питання. Не можу сказати... Є прогрес. Поступово певна частина суспільства позбавляється від постколоніального синдрому. Але цей процес дуже давній, триває ще з часів московитської імперії.

Тут доречно звернути увагу на виставу «Кайдашеве сім'я», яка для мене постала цьогоріч. Працювали спільно з режисером-постановником Ростиславом Держишільським. Він сприйняв мою концепцію твору. Відтак 9 лютого в Івано-Франківському національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка відбулася прем'єра утопічної комедії «Кайдашеве сім'я» за повістю Івана Нечуя-Левицького. Ростислав Держишільський зібрав чудову команду. До музичного оформлення долучилися музиканти гурту «Хорея козацька» та їхній лідер Тарас Компаніченко. Костюми і сценографію створив молодий художник, номінований на Шевченківську премію, Віталій Кравець, а пластику – одна із найкращих українських хореографок, головна балетмейстерка Національного академічного театру ім. Івана Франка Ольга Семьошкіна.

«Кайдашеве сім'я» – про відродження втраченого, про шлях від розбрату до порозуміння і розквіту. Після епохи мазепинського бароко Україна майже цілковито втратила свою культуру і духовну велич. То був один з найскладніших періодів української історії. П'єтра I розпочав знищення Гетьманату, і потужна, розвинена, розкішно-баро-

Ірма Вітовська у фільмі «**БожеВільні**».
Режисер Денис Тарасов. Україна, 2024.

кова Мазепина Україна перетворилася на провінцію московської імперії під назвою Малоросія.

То час, коли Україна після різни в Батурині втрачала свою європейськість, ставала колонією. Нас було позбавлено громадянських прав, якими володіли за часів магдебурзького права. Все розчинялося в загальній московській агресивній імперії, що намагалася поглинути нашу історію. Творився лінгвістичний та історичний геноцид.

Нині маємо повернути Україні європейськість і назавжди позбутися комплексу малоросійства.

– *Маєте ще одне амбула – меценатки. Адже завдяки вашій фінансовій підтримці спеціально для «Кайдашевого сім'я» художник-реставратор Валерій Твердохліб відтворив ікону «Мадонна з грушкою»...*

– У грудні 2023 року мій друг, реставратор сакрального мистецтва Валерій Твердохліб створив копію втраченої ікони. Я власним коштом фінансувала роботу саме під проект вистави «Кайдашеве сім'я». Ми її освятили. Відтак «Мадонна з грушкою» демонструється в мистецькій ратуші Івано-Франківська, а на вистави нам її передають. Років 5 тому Валерій Твердохліб показав мені світлину Богородиці з Ісусом «Мадонна з грушкою». Грушка в руках Ісуса – дуже нетиповий для іконопису плід. Саме ця грушка надихнула мене інакше поглянути на «Кайдашеве сім'я».

Я знала, що Нечуй-Левицький – письменник, та ще й етнограф. Залишалось відкритим питання: що мав на меті

автор, змальовуючи Кайдашеву сім'ю у сатиричному, шаржовому ключі? Просто розвеселити публіку? Але в часи заборони українськості, напевне, мала бути ще якась мета.

Усвідомила, що етнографія дає глибоке розуміння народу. Тобто Нечуй-Левицький розумів, що цілі покоління його сучасників живуть у колонії. А позбавлення свободи травмує. Травматичність відображається і на родинах – травмують один одного. Неволя, безперспективність, знецінення в освіті, державності, культурі, нівелювання високого стилю фондування гетьманів до рівня «ставка, млинка і вишневого садка».

Я зрозуміла, що українство в процесі триваючої деградації під тягарем московитської імперії втрачало якість власної еліти, яку постійно репресували. Відтак міцну державу збудувати досі не можемо, тому що немає критичної маси і великого інтелектуального авангарду.

На моє переконання, персонажі «Кайдашевого сім'я» – травмовані самі й травмують одне одного. Ми ніби збоку сміємося з них, але це насправді велике нещастя. Висміюючи певні риси, Нечуй-Левицький хотів наголосити: прокидайтеся, ви є великі.

В Європі немає жадливої, агресивної, дегуманізованої історії, яку московія творила над загарбаними територіями, де в процесі дегуманізації з'явилася рабська ментальність, коли в одній людині є раб і господар, які міняються місцями залежно від обставин. Для мене «Кайдашеве сім'я» – то локація травми.

Водночас «Хорея козацька» бароковими піснями створює містерію. Музику бачить і відчуває Кайдаш, який хоче пробудити, дати синам і жінці це розуміння. Олексій Гнатковський грає Кайдаша дуже точно. Відчув його образ як щось перехресне між Чарлі Чапліном і Миколайчуком: дивакуватий, дещо не в своєму світі, пише ікони і бачить видіння. То є робота над помилками. Вчора і нині. Там багато сучасних вкраплень: сьогоднішній інформаційний шум, низькопробна музика. На конфлікті містерії та гострої гротескової сатири і будується принцип «Кайдашевого сім'я». Для мене було важливо прискіпливо поглянути на цей твір. Закладалось питання: можливо, ми позбудемося колоніальних покручів, які несемо століттями? Адже 100 років тому ми могли отримати державу, якби критична кількість людей пристала до УНР. Так, були Герої, вільні змагання, але це не стало визначальним.

Зараз у нас новий шанс реалізуватися як держава Української Нації. І це останній шанс. Тому що окупант вже не дозволить зберегтися в архаїці, у «ставку-млинку» тощо. Нині йдеться про абсолютне винищення українства. Тому ми розпочали роботу над помилками.

«Кайдашеве сім'я» – і в грі слів. А груша – це і є сім'я. Що таке груша в руках маленького Христа? Груша трактується як солодке єднання між Богородицею і Христом. У XVI сторіччі груша (плід, що швидко псується) з'являється на іконах Дюрера і несе посил: не витратити свій час даремно. Грушу треба з'їдати тут і зараз. Це означає, що в дитячих руках груша ще може бути, а якщо ти – дорослий, то не витрачай часу дарма, не будь інфантілом.

Оцей інфантилізм – боятися, не брати відповідальності на себе – нація прийняла з колоніальними хворобами. Багато поколінь українців боялися взяти відповідальність на себе. Дитяча така схованка. Замість мене хай інші вирішують – влада або ще хтось.

Груша в руках Ісуса є пересторогою нам всім: не витрачаймо дарма час життя.

Ніхто з Кайдашів не каже «я винен». Ніхто не просить вибачення. Усі вперті. І це теж інфантильна позиція. Усі вони – продукт травматизму своєї молодості, що передався у спадок. Кожна невістка повторює свою свекруху, тещу чи матір. Чоловіки не можуть взяти ініціативу на себе, тож верховодять жінки. І Карпо, і Лаврін, по суті, з-під маминої спідниці потрапляють під спідниці своїх жінок, які потім будуть так само керувати ними.

Зараз вистава щомісяця йде в Івано-Франківську. Квитки вже розкуплені по червень. Напевне, до Києва «Кайдашеве сім'я» привеземо в новому сезоні.

– *Що таке паперовий театр?*

– Культурне явище, притаманне Західній Європі. Перегукується з українським вертепом. До мене звернувся керівник паперового театру і послідовний його відстоювач на наших теренах Олександр Сергієнко з пропозицією спільно створити виставу про Ренату Богданську «Я знов для тебе». А я завжди люблю долучатися до того, що розкриє очі українцям на наші постаті з минулого. Рената Богданська дуже давно в моєму серці як кінематографічний привід для написання великого сценарію. Її доля – надзвичайна. Донька капелана Галицької армії зі львівської композиторської церковної родини стає солісткою джазу, від якого «фанатіла» вся Західна Україна і навіть Польща. У репертуарі мала багато україномовних пісень, що на той час було доволі зухвало. Її справжнє ім'я – Ірина Ярославич. На піку популярності спіткала Друга світова та розлучення з автором шлягерів, коханим Богданом Веселовським (навіть прізвище взяла собі від імені Богдан). Далі – Сибір, висилки. Записала себе полькою, бо на 1939 рік була громадянкою Польщі. Долучилася до армії, створеної під командуванням Владислава Андерса: Рената Богданська була поручником. А потім у неї стався роман з головнокомандувачем. Відтак з Ренати Богданської перетворилася на Ірен Андерс. Вони зустрілися в Канаді з Богданом Веселовським, коли вже були старшими й одруженими, та записали альбом українською мовою.

Ірена Ярославич, Рената Богданська, Ірен Андерс – усе це шлях однієї жінки, яка встигла знятися в двох фільмах з Маньєні, стала іконою польської культури 1930–1950-х років, похована на військовому цвинтарі в Лондоні. І вже асоціюється з польською культурою. Насправді ж Рената Богданська має українське походження. Я є голосом і душею Ренати Богданської. Відтворюю її біографічний шлях, а паперовий театр – реалізує. Спектакль відбудеться 30 травня. Приходьте!

Розповіддю про надзвичайну долю Ренати Богданської ми вирішили започаткувати цикл про українців з дивовижними долями. Паперовий театр – то також реабілі-

Ірма Вітовська, Ольга Комановська і Тарас Компаніченко у виставі «Кайдашеве сім'я». Режисер Ростислав Держипільський. Івано-Франківський національний театр імені І. Франка.

тація. До арттерапії можна залучати військових, які би могли створювати свої історії про війну. Хочемо подати ідею як проект, отримати підтримку та реалізувати ще кілька речей.

– *Вам вдається поєднувати творчу багатогранність з громадянською позицією. Такий внутрішній стрижень притаманний не кожному митцю. Наскільки простим був ваш поступ у цьому сенсі?*

– Приїхала до Києва 1998 року. А мій «шлях барикад» почався 2000 року. Українське оточення, якого я прагнула, спонукало мене виходити на громадянські акції. Так сталося після вбивства Георгія Гонгадзе. А далі була Помаранчева революція, потім – Харківські угоди, Мовний Майдан та аж до Євромайдану. Не скажу, що я завжди була така «морозостійка» і «правильна». Знімалася в російськомовному контенті, тому що не пропонувалося взагалі нічого україномовного. Звичайно, то була фінансова, меркантильна зацікавленість. Ніколи, щоправда, не брала участі в жодних пропагандистських акціях. Далася взнаки і моя любов до кіно.

Після серіалу «Леся + Рома», на жаль, українське кіно «лежало», перебувало в стагнації. Але коли в 2014 році почалася війна, то я зрозуміла: треба йти геть з того корабля. Влітку 2014 року ми завершили зйомки останнього російськомовного проекту: легкої чотирисерійної комедії. На цьому сказала: все! З жовтня 2014 року більше не знімалася в жодному російськомовному фільмі. Тим більше, в копродукції.

– *Порівняно з періодом до 2014 року, як зараз оцінюєте рівень розвитку та українськості нашого кінематографу?*

– До 2014 року тривала стагнація. Український фільм був святом. Вийшов «Поводир» – свято раз на рік. Щодо прокатного кіно (бо серіали тоді всі були російськомовні), то я знімалася не коштом держави, а завдяки фінансовій підтримці нашої діаспори. Режисер – Олесь Спиридонович Янчук. Такі фільми, як «Нескорений», «Залізна сотня», «Владика Андрей». Зрозуміло, що в прокат ці фільми не пускали. Суспільство було не готове, а влада перебувала під окупаційним зашморгом росії.

Ірма Вітовська у фільмі «Смак свободи». Режисер Олександр Березань, Україна, 2024.

Після 2014 року можу подякувати Богів: знялася у 20 стрічках, з яких 16 створено з 2015 року. Я взагалі рекорсмен в кіно. Не хвалюсь. Але упродовж трьох минулих років щороку виходило щонайменш два фільми з моєю участю. Можливо, мені так пощастило. Це – українські фільми. Їх багато.

Українське кіно – прекрасне. Серед найновіших фільмів, зокрема, зараз демонструється «Я і Фелікс», був фільм «Ля Палісіада» Сотниченка. Раджу подивитися. Невдовзі вийде у прокат фільм Тоні Ноябрьової «Ти мене любиш?». Є фільми фестивального формату, такі, як «Памфір», «Мої думки тихі», «Брама». Тобто хороше авторське кіно, що заслуговує на свою культурну історію. А є фільми, що виходять за межі України та отримують міжнародні нагороди.

В Україні з'явилася плеяда чудових режисерів: Антоніо Лукіч, Наріман Алієв, Роман Бондарчук, Пилип Сотниченко, Катерина Горностай. У нас з'явилося дуже серйозне, гарне кіно для роздумів. Понад те, з'явився свій голос у європейському просторі. І навіть великі полотна екрани на кшталт фільму «Довбуш». Мене це тішить.

Не знаю, що буде далі. Сподіваюся, не залишусь на узбіччі. На сьогоднішній момент я – чемпіонка. Дякую всім, хто мені довірив чемпіонське право.

Також Олексій Гнатковський в Івано-Франківську створив фонд «Україна – мій дім». Запропонував мені взяти участь у проєкті, щоб допомогти закрити потреби війська. Я задіяна як акторка. А ще маємо наш із чоловіком Фонд «Viktorija Vita» («Перемога життя»). Здебільшого самі туди донатимо. Але іноді влаштовуємо збори і закриваємо військові потреби наших захисників. Поділили напрямки. Долучаємося один до одного. Зокрема, я маю закрити всі потреби щодо Острозької академії та Українського католицького університету (допомагаємо додатковими стипендіями).

Травень, 2024.

Бенедикт Ерлінгссон: мистецтво може стати (бути) активним

Бенедикт Ерлінгссон (н. 1969) – відомий ісландський актор театру і кіно, сценарист, режисер. Високу оцінку європейських критиків отримав його режисерський дебют у повнометражному кіно – стрічка «Hross í oss» (2013 рік, в прокаті «Про коней і людей»). Зокрема, одержала Премію Kutxa кращому режисеру-дебютанту на Міжнародному кінофестивалі в Сан-Себастьяні (2013), Премію Північної ради (2014), призи глядацьких симпатій на Міжнародних кінофестивалях в Тромсі (Норвегія, 2014), Гетеборзі (Швеція, 2014). Друга повнометражна стрічка Бенедикта Ерлінгссона «Kona fer í stríð» (2018 рік, в українському прокаті «Гірська жінка на війні») була знята за участю України. Вона також була добре прийнята як в Ісландії, так і за кордоном, і удостоєна багатьох нагород, у тому числі Премії SACD та Призу Rall d'Or на Каннському кінофестивалі (2018), Премії Північної ради й Премії LUX Film Award Європейського парламенту (2019).

Розмовляв Юлій Швець

– На сайті-агрегаторі критичних рецензій Rotten Tomatoes ваш дебютний фільм «Про коней і людей» отримав унікальну оцінку – 100 відсотків¹. Незважаючи на локальний, здавалось би, матеріал – мікросюжети з життя ісландської провінції, – така висока оцінка фільму свідчить про універсальність його основного сюжету та характерів. Але авторська інтонація інколи здається мені іронічною, а подекуди саркастичною.

¹ https://www.rottentomatoes.com/m/of_horses_and_men